

RESILIENCES PIEEJA PRAKTISKĀ DARBĀ

IESKATS TEORIJAS VĒSTURĒ

20. gadsimta beigās sociālo zinātņu jomā ir ienākusi resilience teorija par fizisku, psihosociālu un emocionālu izdzīvošanu situācijās, kad klātesošs ir apdraudējums vai pastāv būtisku risku faktoru ietekme. Sociālā darba praksē Latvijā resilience teorija mūsdienās tiek izmantota tikai epizodiski, tāpēc rakstā vēlētos interesentus detalizētāk iepazīstināt ar teorijas izcelsmi, attīstību, galvenajiem principiem un rosināt sociālos darbiniekus teorijas elementus izmantot sociālā darba praksē. Vēsturiski sociālā darba teorijās, ikdienas praksē un pētījumos ir dominējusi fokusēšanās uz sociālajām problēmām un riskiem. Taču pēdējās desmitgadēs aizvien vairāk tiek izcelti klienta resursi un iespējas, kā arī akcentētas stiprās puses. Resilience teorija pārstāv šo virzienu un piedāvā iespēju vairāk pievērsties tām situācijām, kad indivīds, ģimene vai sociāla grupa turpina veiksmīgi funkcionēt, neraugoties uz piedzīvotajām vai joprojām pastāvošajām grūtībām, traumām, neveiksmēm, traģēdijām.¹

Kaut arī resilience pamatos ir skaidrojoša teorija, vieglāk izprotama kā attieksmi integrējošs skatījums uz atšķirīgajām cilvēku reakcijām, piedzīvojot traumatisku pieredzi, tomēr teorijas pārstāvji pakāpeniski attīsta arī praksē izmantojamas programmas un metodes, piemēram, resilience programmas bērniem un jauniešiem. Teorija ir izmantojama gan indivīda līmenī, gan arī darbā ar grupām un kopienu.² Pakāpeniski parādās tādi jēdzieni kā ģimenes resilience³, kopienas resilience⁴, sociālā resilience⁵, kas skaidri norāda uz līmeņu atšķirībām. Rakstā sniegšu ieskatu pēc iespējas dažādās teorijas idejās, cerot, ka tas rosinās lasītāju meklēt papildu literatūru un izzināt ko vairāk. Neskatoties uz teorijas pieaugošo popularitāti ārvalstīs, Latvijā sociālajā darbā resilience jēdziens pagaidām ir sastopams salīdzinoši reti, ko autore saista gan ar jēdziena izpratnes un tulkošanas grūtībām, gan arī ar praktiskā pielietojuma ierobežojumiem. Jāatzīst, ka rezervētā attieksme atsevišķos gadījumos ir pamatota, jo teorijas robežu elastīgums un popularitāte ļauj to nekritiski piesaukt arī nepiemērotās situācijās un izmantot komerciālos nolūkos, tā diemžēl mazinot teorijas zinātnisko pamatotību.

Jēdziens resilience ir starpdisciplinārs, labi pazīstams ekoloģijas, inženierzinātņu un psiholoģijas jomā. Pārnese uz tādām sociālajām zinātnēm kā sociālā politika un sociālais darbs, kur vienlīdz liela nozīme ir indivīdam un sociālās vides kontekstam, ir salīdzinoši nesena. Katrā nozarē ir vērojamas specifiskas atšķirības, kā jēdziens tiek saprasts un kā tas pielietots. Tehniskajās zinātnēs kā ilustratīvus resilience piemērus izmanto atsperes un gumijas, kas padodas ārējam spiedienam, taču vienmēr atgriežas iepriekšējā stāvoklī. Vides zinātnēs to saista ar gadījumiem, kad augi turpina dzīvot izteikti tiem nepiemērotos vai skarbos apstākļos. Sociālajā darbā resilience jēdziens pārņemts no psiholoģijas nozares. Jau 20. gs. 70. gados ASV psiholoģijas profesors Normans Garmezī (*Norman Garmezy*) sāka pētīt, kādas kompetences piemīt tiem bērniem, kuru attīstība noris pārsteidzoši veiksmīgi, neskatoties uz būtiskiem riska faktoriem, piemēram, vecāku

¹ Lietz, A. (2007). Uncovering Stories of Family Resilience: A Mixed Methods Study of Resilient Families. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. 88 (1), 147–155.

² Garrett, P. (2015). Questioning Tales of ‘Ordinary Magic’: ‘Resilience’ and Neo-liberal Reasoning. *British Journal of Social Work*. doi: 10.1093/bjsw/bcv017.

³ Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience*. The Guildford Press.

⁴ Nemeth, D. G., Olivier, T. W. (2017). *Innovative Approaches to Individual and Community Resilience. From Theory to Practice*. Academic Press.

⁵ Hall, P. A., Lamont, M. (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. Cambridge University Press.

psihiskās saslimšanas, nabadzība un kādas citas stresa situācijas⁶. N. Garmezī darbība rosināja arī kolēģus pievērst uzmanību tām situācijām, kad indivīdi, ģimenes vai sociālas grupas funkcionē veiksmīgāk nekā varētu sagaidīt, ņemot vērā tos ietekmējošos riska faktoros. Turpinot pieejas vēsturiskās attīstības izklāstu, jāpiemin arī tādi autori kā ASV psiholoģe Emmija Vernere (*Emmy Werner*), kura veica ilgtermiņa pētījumu Havaju salās un analizēja augsta riska apstākļos dzimušo bērnu attīstību, un Lielbritānijas bērnu psihiatrijas profesors Maikls Raters (*Michael Rutter*), kurš padziļināti pētīja nabadzības ietekmi⁷.

Tā kā pirmie resiliencees pētnieki pārstāvēja psiholoģijas un psihiatrijas nozari, tad pētījumu rezultāti lielākoties bija orientēti uz personu psihisko veselību, tomēr pētnieku secinājumus varēja attiecināt arī uz sociālo darbu. Viens no būtiskākajiem atklājumiem bija atziņa, ka starp piedzīvotajām nelaimēm, problēmām un no tām izrietošajām sekām nepastāv universālas sakarības. Pētnieki arī secināja, ka cilvēku reakcijas uz sarežģītām un traumatiskām dzīves situācijām mēdz būt atšķirīgas – daži cilvēki uz laiku pakrīt un tomēr atgūstas, daži tādā pašā situācijā uzrāda minimālu sociālās funkcionēšanas pasliktināšanos, kamēr dažiem pēc adaptēšanās varēja konstatēt pat augstāku funkcionēšanas līmeni⁸. Izņēmuma gadījumi, kad rezultāti izrādījās ievērojami labāki, nekā varētu prognozēt, bija pietiekami konfrontējoši vispārpieņemtajiem pieņēmumiem par traumatiskajām sekām. Tā daži pētnieki sāka lietot apzīmējumus ‘neuzvarāmie’ (angļu val. – *invincible*) vai ‘nievainojāmie’ (angļu val. – *invulnerable*), lai raksturotu pietiekami spilgtos izņēmuma gadījumus.

Psiholoģijas zinātnes atziņas par resiliencei tiek integrētas sociālajā darbā. Tomēr vēlos uzsvērt, ka tradicionāli psiholoģijā resiliencees teoriju biežāk saista ar indivīda mikro līmeni, ar personas īpašībām, prasmēm, iekšējiem resursiem, piemēram, augstu pašapziņu, optimismu, prasmēm u. tml. Uzmanība galvenokārt tiek pievērsta cilvēka veiksmīgai funkcionēšanai, izmantojot un stiprinot tā individuālos resursus. Psiholoģijas zinātnē resiliencei definē kā “veiksmīgu adaptācijas procesu pēc pārdzīvotiem nelaiemes gadījumiem, traumām, traģēdijām, draudiem un citiem nozīmīgiem stresa faktoriem”⁹. Tā ir “spēja liekties, bet nesalūzt, spēja atgriezties iepriekšējā stāvoklī vai pat piedzīvot izaugsmi pēc negatīvas dzīves pieredzes”¹⁰.

Sociālā darba praksē ir vērojama tendence tieši pārņemt resiliencees jēdziena lietojumu no psiholoģijas nozares¹¹, biežāk gan to attiecinot uz sociālo darbu ar bērniem un pusaudžiem un krīzes situācijām. Tomēr īpaši izceļams ir 1999. gadā izdots speciālais NASW (*National Association of Social Workers*) “Social Work Research” izdevums, kas veltīts resiliencees teorijai. Rakstā “Risk, protection and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice” skaidroti jēdzieni un piedāvāts resiliencees teoriju izmantot sociālā darba praksē¹². Kā teorijas priekšrocības rakstā minētas iespējas padziļināti izprast sociālās problēmas, to ietekmes faktoros,

⁶ Luthar, S. S. (2003). *Resilience and Vulnerability. Adaptation in the Context of Childhood Adversities*. Cambridge University Press.

⁷ Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work / Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.

⁸ Masten, S. A. (2011). Resilience and children threatened by extreme adversity: framework for research, practice and translational synergy. *Development and psychopathology*, 23, 493–506.

⁹ American Psychology Association <https://www.apa.org/> skatīts 2019.14.09.

¹⁰ Southwick, S. M., Charney D. S. (2012). *Resilience. The Science of Mastering Life's Greatest Challenges*. Cambridge University Press.

¹¹ Collins, S. (2017). Social Workers and Resilience Revisited. *Practice. Social work in action*. 29:2, 85–105.

¹² www.socialworkpolicy.org/research/resiliency.html.

ka arī iespēja plānot intervenci, ņemot vērā katra gadījuma riska faktorus un aizsardzības faktorus. Jāpiebilst, ka rakstā kā dominējošs joprojām ir indivīda un ģimenes sistēmas līmenis.

21. gs. sākumā sociālā darba profesionāļu diskusijās arvien biežāk parādās viedoklis, ka jēdziens resilience būtu attiecināms uz plašākām sociālām grupām, sociāliem procesiem, tajā skaitā uz sociālo politiku. Piemēram, uz etniskām grupām, kuras ikdienā piedzīvo diskriminējošu attieksmi, uz teritoriāli marginalizētām grupām, kurām nav pieejami resursi un sociālais atbalsts. Sociālās politikas līmenī jēdzienu lieto resursu un piemērotu pakalpojumu nodrošināšanas kontekstā. Skatoties no sociālā darba perspektīvas, tiek uzsvērts, ka, lai tiktu galā ar grūtībām, cilvēkam ir jābūt ne tikai iekšējiem resursiem jeb dzīvesspēkam vai dzīvotspējai, bet viņam ir arī jāsaņem atbalsts.

Uzskatu, ka pieejamo publikāciju daudzšķautņainība un diskusijas liecina par to, ka resilience teorijas nostiprināšanās sociālajā darbā joprojām atrodas attīstības procesā gan Latvijā, gan ārvalstīs. Teorijas nostiprināšanos lielā mērā kavē saplūšana ar psiholoģijas mikro līmeņa perspektīvu un neskaidrās robežas ar citām sociālā darba teorijām, piemēram, spēka perspektīvu vai naratīva pieeju.

Svarīgi ir atzīmēt arī to, ka, neskatoties uz jēdziena popularitāti, ne dažādu jomu profesionāļiem, ne profesionāļiem vienas jomas ietvarā nav izdevies vienoties par vienotu jēdziena resilience definīciju. Terminam var būt atšķirīgs saturs ar dažādiem akcentiem, kas nereti ir pamats kritiskai attieksmei pret teoriju citu teorētisku pieeju piekritējiem. Tāpēc raksta autore iesaka, pirms dažādu pētījumu rezultātu, informatīvu vai metodisku materiālu izmantošanas, mēģināt noskaidrot, ko konkrētā pētījuma autors vai atziņu paudējs sapratis ar jēdzienu *resilience*.

Resilience teorijas vēsturiskā attīstība ir skaidrāk uztverama, ja to skatām saistībā ar resilience izpētes attīstību (skat. 1. tabulu), kas iedalīta četros posmos: 1) aprakstošais periods; 2) resilience kā procesa posms, kad tiek meklētas atbildes uz jautājumu “kā”? 3) intervences programmu posms; 4) specifisku pētniecisko jautājumu posms¹³.

1. tabula

Resilience izpētes attīstība

Posms	Laika periods	Autori	Posma raksturojuma
Aprakstošais posms	20. gs. 70-tie	N. Garmezi R. Raters E. Vernere	Definējumi, mērījumi, skaidrojumi, resilience nosacījumi. Resilience tiek analizēta indivīda līmenī, lielā mērā pievēršoties cilvēka īpašībām (psiholoģija, psihiatrija). Ietekmes faktoru identificēšana, piemēram, ģenētisko un vides faktoru ietekme uz šizofrēnijas attīstību, nabadzības un citu sociālo risku pārnese starp paaudzēm, augsta riska apstākļos dzimušo bērnu attīstība. Intervences mērķis – preventīvi novērst un mazināt riska faktoru ietekmi.
Dinamiska procesa posms	20. gs. 80-tie gadi	M. Lutaris (<i>M. Luthar</i>)	Resilienci skaidro kā procesu vai transformācijas procesa rezultātu. Saglabājas interese par faktoriem, kas ietekmē resilience procesu.

¹³ Masten A. S. (2014). Ordinary Magic: Resilience in Development. New York: Guilford Publications.

		F. Walsh (<i>F. Volša</i>) G. Bonanno (<i>G. Bonano</i>) A. Masten (<i>A. Mastena</i>)	Intervences mērķis – adaptācija un līdzsvara atjaunošana.
Intervences programmas resiliences stiprināšanai	20. gs. 90-tie gadi	M. Ungar (<i>M. Angers</i>) R. Beaton (<i>R. Bītons</i>)	Fokuss uz resiliences stiprināšanu, izmantojot dažādas intervences, izmantojot pirmā un otrā posma secinājumus. Tiek attīstītas jaunas sociālo pakalpojumu programmas, kas balstās resiliences teorijā. Intervences mērķis – resiliences stiprināšana.
Specifiski, starpdisciplināri pētījumi	21. gs. sākums	M. Angers R. Harvey (<i>R. Harvejs</i>) ¹⁴ C. Panter-Brick (<i>K. Panter – Briks</i>) ¹⁵	Pievērš uzmanību kultūras kontekstam (piemēram, resilience jauniešu subkulturās, austrumu kulturās), cilvēku subjektīvai resiliences izjūtai. Tiek veikti starpdisciplināri pētījumi, kombinējot sociālo darbu, ekoloģiju, socioloģiju, medicīnu u. tml.

Jāņem vērā, ka katrs nākamais posms papildina iepriekšējos, nezaudējot iepriekšējo posmu aktualitāti. Tas nozīmē, ka joprojām tiek veikti pētījumi par resiliences ietekmes faktoriem, tiek attīstīti jauni teorētiskie skaidrojumi un izstrādātas jaunas resiliences stiprināšanas programmas. Katrā nākamajā posmā resiliences definīcijas un modeļi kļūst dinamiskāki¹⁶, vairāk akcentēta dažādu līmeņu mijiedarbība un eksperimentāli kombinēti dažādi elementi.

Noslēdzot teorijas vēsturiskās attīstības raksturojumu, vēlos norādīt šī brīža aktualitāti. Pēdējo gadu publikācijās parādās izteikts uzsvars uz resiliences ekosistēmisko perspektīvu, pievēršoties dažādiem sistēmu līmeņiem, kultūras kontekstam, sociālās struktūras radītajai nabadzībai un nevienlīdzībai. Pazīstamākais ekosistēmiskās pieejas pārstāvis ir Kanādas sociālā darba profesors Mihaels Angers (*Michael Ungar*), kura *resiliences* definējumā ir uzsvērtā **gan indivīda spēja izmantot sociālajā vidē pieejamos resursus, gan arī sociālās vides loma, nodrošinot indivīdiem plašu resursu klāstu problemātiskās situācijās**. Nereti vides ietekmes faktori daudz vairāk nekā individuālie faktori izskaidro resilienci, pat tādi acīmredzami individuālie aizsardzības faktori kā pašapziņa primāri ir saistīti ar vidi¹⁷. Šāds skatījums visprecīzāk atklāj sociālā darba būtību.

TEORIJAS PAMATA IDEJA

Nav iespējams runāt par resilienci, analizēt to un pielietot sociālā darba praksē, neņemot vērā jēdziena savstarpēji saistītos elementus – riska faktoros, aizsardzības faktoros un veiksmīgu

¹⁴ Harvey, R. (2012). Young People, Sexual Orientation and Resilience. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. UK: Springer.

¹⁵ Panter-Brick, C., Eggerman, M. (2012). Understanding Culture, Resilience, and Mental Health: The Production of Hope. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. UK: Springer.

¹⁶ Masten A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications.

¹⁷ Van Breda, A. D. (2018). Reclaiming Resilience for Social Work: A Replay to Garrett. *British Journal of Social Work*. 49, (1), 272–276.

adaptēšanos. Atkārtoti jāuzsver, ka jēdziens resilience ir strauji attīstījies un šobrīd tā lietojumu var attiecināt gan uz rakstura iezīmēm, gan prasmēm, gan procesu, gan rezultātu, gan arī uz transformācijām pēc traumatiskajiem notikumiem. Nodaļas turpinājumā esmu apkopojusi dažādus jēdziena skaidrojumus:

1. Resilience kā cilvēka rakstura īpašības, kuras palīdz tikt galā ar problēmām, grūtībām, pārvarēt krīzes situācijas, piemēram, optimisms, gatavība pārmaiņām, enerģiskums, draudzīgums, iecietība, empātija u. tml.

2. Resilience kā prasmes un kompetence – pašregulācijas prasmes, konfliktu risināšanas prasmes, sadarbības prasmes. Šajā izpratnē resilience tiek skaidrota kā *spēja iespējami ātrāk atkopties pēc negatīviem notikumiem, psiholoģiskām traumām*¹⁸.

3. Resilience kā process – reakcija uz riska faktoriem, aizsargājošo faktoru un resursu mijiedarbība ar riska faktoriem, adaptācijas process. “*Resursu izmantošanas process, lai saglabātu un uzturētu līdzšinējo labklājību*”¹⁹.

4. Resilience kā rezultāts – transformācija, izaugsme jeb ieguvumi no negatīvās pieredzes, “*relatīvi labs rezultāts, neskatoties uz riska situāciju piedzīvošanu*”²⁰.

Resilientes teorija ir izmantojama gadījumos, kad

1) **var novērot veiksmīgu adaptēšanos, funkcionēšanu vai pozitīvu transformāciju;**

2) **klātesoši ir riska faktori** – hroniski ilgtermiņa riska faktori jeb stresori – nabadzība, vardarbība ģimenē, destruktīvas attiecības, smagas saslimšanas, invaliditāte²¹ vai pēkšņi traumatiski notikumi (tuva cilvēka nāve, auto avārijas, darba un iztikas līdzekļu zaudējums u. c.) Tātad tā ir izdzīvošana, neskatoties uz problēmām, traģiskiem notikumiem, nevis vienkārši veiksmīga un produktīva dzīve. Iespējams, tieši nozīmīgo riska faktoru piemiršana ir radījusi teorijas mulsinošo paplašinājumu, kas jau sāk robežoties ar teorijas identitātes zudumu. Piemēram, Oksfordas vārdnīcā *resilience* skaidrota divējādi. Pirmkārt, tā ir “*substances vai objekta spēja atgriezties iepriekšējā formā; elastība*”, kas vairāk būtu attiecināms uz dažādu materiālu īpašībām; otrkārt, skaidrota kā “*spēja ātri atgūties pēc grūtībām; izturība*”²². Abi skaidrojumi ir pietiekami vienkārši, neitrāli, neakcentējot apdraudējumu kā pamata nosacījumu.

Ilustratīvi resilience kā process un kā rezultāts ir skaidrota 1. attēlā²³, kas sākas ar grūtību jeb būtisku riska faktoru skaidrojumu, kam seko resilience process un rezultāts, kas novērš teorijas pielietojanu attiecībā uz salīdzinoši ierastām ikdienas grūtībām.

¹⁸ Svence, G. (2015). Dzīvesspēka kategorija. Pozitīvās psiholoģijas skatījumā. Attīstības iespējas. Apgāds Zinātne.

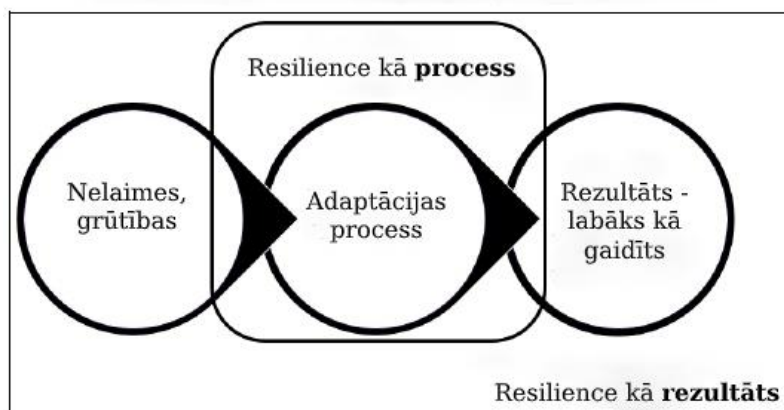
¹⁹ Southwick, S. M., Bananno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5, 10.ejpt.v5.25338.

²⁰ Turpat.

²¹ Fergus, S., Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annu.Rev.Public Health*, 26:399–419.

²² Oxford English Dictionary. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/resilience> skatīts 2019.14.09.

²³ Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work / Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.

1. attēls. Resilience kā process un rezultāts (Van Breda, 2018)

Van Breda veidotajā attēlā parādās arī jēdziens resilientis, kas tiek attiecināts uz rezultātu. Tātad atsevišķu personu, iedzīvotāju grupu vai kopienu var raksturot kā resilientu, ja ir veiksmīgi pārdzīvota nelaimes situācija vai apdraudējums. Nenoliedzot, ka jēdziens resilientis ir izmantojams noteiktās situācijās, tomēr vēlētos **sociālajā darbā rekomendēt resiliencees kā procesa lietojumu, īpašu uzmanību pievēršot resiliencees procesa ietekmes faktoriem – riska faktoriem un aizsardzības faktoriem. Ja resilience tiek uztverta kā rezultāts, tad tā vairāk ir fakta konstatācija un vairāk attiecināma uz novērtēšanas posmu.** Tātad resilienceī, kas tiek definēta kā rezultāts, ir ierobežota pielietojamība.

Teorijas pamatā ir ideja, ka eksistē pietiekami bieži sastopami izņēmuma gadījumi, kad piedzīvotās nelaimes ir bijušas stiprinošas, var atjaunot cerīgas gaidas gan sociālā darba klientu grupām, gan arī pašiem sociālā darba profesionāļiem. Vairāku sabiedrībā zināmu personību dzīvesstāsti ietver atmiņas par smagu bērnību, grūtību pārvarēšanu un sadzīvošanu ar apstākļiem, ko vairums cilvēku uztvertu kā nepārvaramu nelaimi. Piemēram, Austrālijas uzņēmējs, vairāku motivējošo grāmatu autors Niks Vujičiks (*Nick Vujicic*) piedzima bez rokām un bez kājām, skolā piedzīvoja vienaudžu pazemojošo attieksmi, arī depresiju. Šobrīd N. Vujičiks, neskatoties uz fiziskajiem trūkumiem, ir viens no pasaulē zināmākajiem motivējošo runu autoriem, audzina četrus bērnus, attīsta savu uzņēmējdarbību. Jāatceras, ka sasniegumi nenozīmē to, ka šie cilvēki vairs nepiedzīvo grūtības. Ar tām viņi sastopas joprojām, tomēr tieši grūtību pārvarēšana rada nosacījumus viņu sasniegumiem.

Otrs spēcīgs resiliencees izpausmes piemērs ir izcilais austriešu filozofs Viktors Frankls (*Viktor E. Frankl*), kurš Otrā pasaules kara laikā bija ieslodzīts koncentrācijas nometnē. Tieši, atrazdamies tur, viņš deva sev solījumu, ka turpmāk nedzīvos ar naidu pret saviem vajātājiem un pāridarītājiem, bet pret visiem izturēsies ar mīlestību, neraugoties uz to, ka ieslodzījumā viens pēc otra gāja bojā viņa radnieki un arī viņš pats bija atradies tuvu nāvei. Spēcinoša šajos necilvēcīgajos apstākļos viņā bijusi pārliecība, ka “nevienam, izņemot mani pašu, nav varas pār manu iekšējo noskaņojumu. Mani var sist, var iznīcināt manu ģimeni, bet manas domas pieder man. Man ir izvēles iespēja, kā raudzīties uz šo situāciju²⁴”. Esmu izvēlējusies pietiekami spēcīgus piemērus, lai nostiprinātu jau iepriekš pieminēto nosacījumu teorijas izmantošanai – būtisku riska

²⁴ Frankl, V. E. (2006). *Man's Searching for Meaning*. Boston: Beacon Press.

faktoru klātbūtni. Turklāt tas var pastāvēt gan šajā brīdī un tagadnē, gan būt kāds pagātnē piedzīvots apdraudējums.

GALVENIE JĒDZIENI

Terminam *resilience* nav iespējams latviešu valodā piemērot vienu, universāli atbilstošu jēdzienu. Termins *resilience* ir cēlies no latīņu valodas *resiliō* (tulk. – atlēkt, atliekties), taču atšķirīgās nozarēs tas jēdzieniski var ietvert arī citas izpratnes nianšes.

Angļu valodā pieejamajā dažādu zinātņu nozaru teorētiskajā literatūrā sastopams salīdzinoši daudzveidīgs jēdzienu lietojums. Tas savukārt apgrūtina konsekventu šī jēdziena lietojumu. Psihologu vidū tiek izmantots jēdziens *dzīves spēks*, *dzīves spēars* un *psiholoģiskā noturība*, politikas un valsts attīstības jomā *drošumspēja*, piemēram, Latvijas Nacionālās attīstības plānā kā viena no prioritātēm norādīta “Cilvēka drošumspēja”, kas saturiski atbilst resiliencees jēdzienam²⁵. Sastopami arī citi latviskojumi – *sociālā elastība*, *izturība*, *izturētspēja*, *stiprināta pretestība*, *pielāgošanās* u. c. Minētie jēdziena lietojumi vai tulkojumi latviešu valodā ir savstarpēji papildinoši, ne savstarpēji izslēdzoši. Raksta autore terminu resilience sociālā darba kontekstā tulko kā **sociālo dzīvotspēju**²⁶, tomēr, ņemot vērā to, ka sociālā darba profesionāļu vidē nav vienprātība par termina latviskošanu, un, respektējot šī izdevuma satura uzstrādātāju un redaktoru rekomendācijas, esmu izvēlējusies šo terminu netulkot. Jēdzienu skaidrojuma sadaļā tāpēc būtu nepieciešams sniegt skaidru *resilience*s definīciju. Lai izvairītos no vienkāršošanas, es piedāvāšu dažādus galvenos jēdziena *resilience* skaidrojuma virzienus:

- ✓ **Rezultāts, kad indivīdi vai personu grupas pēc saskarsmes ar grūtībām, saglabā savu līdzšinējo labklājību.** Jēdzienā ‘labklājība’ ietvertas dažādas jomas – fiziskā un psihiskā veselība, finansiālais un materiālais nodrošinājums, cieņa un piederības izjūta u. c. Turklāt sociālās resiliencees teorētiķi savos pētījumos atsakās no labklājības jomu hierarhijas, jo dažādos kontekstos un iedzīvotāju grupās tā būtiski atšķiras.²⁷ Šajā skaidrojumā resilience ir relatīvi laba rezultāta sasniegšana, neskatoties uz piedzīvotajām grūtībām.²⁸
- ✓ **Spēja adaptēties un reorganizēties krīzes situācijās raksturo resilienci kā procesu.**²⁹
- ✓ Jēdzienu skaidro arī kā indivīdu un iedzīvotāju grupu spēju sadarboties organizācijās, etniskajās grupās, kopienās vai nācijās, lai uzturētu un uzlabotu tās labklājību, piedzīvojot tos apdraudošus izaicinājumus.³⁰

Apkopojot dažādās resiliencees teorētiķu pieejas, to var definēt kā **indivīda, ģimenes, grupas vai kopienas spēju adaptēties un veiksmīgi funkcionēt, neskatoties uz piedzīvoto vai joprojām**

²⁵ Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam, 2012. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014-2020-gadam>

²⁶ Romāne-Meiere, A. (2020). Sociālā dzīvotspēja ārkārtas situācijā profesionālajā darbībā. *Sociālais darbs Latvijā*, 1/2020.

²⁷ Hall, P. A., Lamont, M. (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. Cambridge University Press.

²⁸ Schoon, I. (2006). *Risk and resilience: Adaptations to changing times*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511490132; Rutter, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1–12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>.

²⁹ Folke, C. (2006). Resilience: The Emergence of a Perspective for Social-Ecological System Analysis. *Global Environmental Change* 16, 253–267.

³⁰ Hall, P. A., Lamont, M. (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. Cambridge University Press.

klātesošo apdraudējumu, kā arī spēju grūtību pārvarēšanas pieredzi izmantot tālākai attīstībai.

CITU JĒDZIENU SKAIDROJUMS

Resiliences faktori – aizsargājoši un spēcinoši ietekmes faktori, kas ļauj pārvarēt grūtības. Resiliences faktoros iedala – psiholoģiskie, sociālie, vides, personiskie ietekmes faktori.³¹ Izmanto arī līmeņu dalījumu:

- 1) indivīda līmenī (piemēram, emocionālā pašregulācija, pašefektivitāte u. c.);
- 2) sociālajā vai ģimenes līmenī (droša piesaiste, autoritatīvs audzināšanas stils u. c.);
- 3) kopienas līmenī (droša vide, reliģiska un kultūras piederība).³²

Starpkultūru pētījumos var rast atziņas, ka daži no spēcinošiem faktoriem ir atkarīgi no kultūras, piemēram, ģimenes tradīcijas, kamēr citi ir universāli – atbalstošs sociālais tīkls, izglītības un nodarbinātības iespējas.³³ Resiliences faktori ir pretstats riska faktoriem, kas mazina to iespējamo negatīvo ietekmi.³⁴

Riska faktori (angļu val. – *risk factors, adversity factors*) – ietekmes faktori, kas rada būtisku apdraudējumu. Riska faktoros iedala:

- 1) ietekmējamos (konfliktējošas attiecības, atkarības, nesavaldāmas emocijas u. c.);
- 2) neietekmējamos, kas ir ārpus personas kontroles (piemēram, tuva cilvēka nāve, dabas katastrofa, ugunsgrēks u. c.).

Otrs riska faktoru dalījums ir hroniskie un akūtie riska faktori. Hroniskajiem riska faktoriem var nebūt skaidri identificējams sākuma punkts, piemēram, nabadzība, veselības problēmas, vecāku vardarbība, kas piedzīvota jau kopš dzimšanas. Šajā riska faktoru grupā nepastāv periods pirms risku parādīšanās. Savukārt akūtajiem riskiem ir konkrēts to sākuma punkts.³⁵ Hronisko grūtību situācijās nav iespējama atgriešanās iepriekšējā stāvoklī. Resiliences pētnieki ir ieviesuši apzīmējumus – hronisku apstākļu radītā resilience (angļu val. – *emergent resilience*) un minimālas ietekmes resilience (angļu val. – *minimal impact resilience*), kas attiecas uz akūtām situācijām ar mazām funkcionālām izmaiņām un ātru atjaunošanos.³⁶

Konteksts, vide – situācijas un ārējo apstākļu ietekmes faktoru un nosacījumu kopums. Konteksts nosaka to, kas tiek uzskatīts par apdraudējumu, kas tiek akceptēts kā pietiekami labs adaptēšanās rezultāts.³⁷ Arī resiliences resursi veidojas noteiktā kontekstā, un dažādās kultūrās vai dažādos sociālos slāņos tie var būtiski atšķirties.

³¹ Kumar, U. (2017). *The Routledge International Handbook of Psychosocial Resilience*. London: Routledge Taylor&Francis group.

³² Son Hing, L. S. (2013). Stigmatization, Neoliberalism un Resilience. In *Social Resilience in the Neoliberal Era*. Cambridge University Press, 129–182., 170.

³³ Turpat, 129–182.

³⁴ Fraser, M. W., Randolph, K. A., Bennett, M. D. (2000). Prevention: A Risk and Resilience Perspective. In (Eds.). *The Handbook of Social Work Direct Practice*. London: Sage Publications, Inc.

³⁵ Bonanno, G. A., Diminich, E. D. (2013). Annual research review: positive adjustment to adversity. Trajectories of minimal-impact resilience and emergent resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 378–401.

³⁶ Turpat.

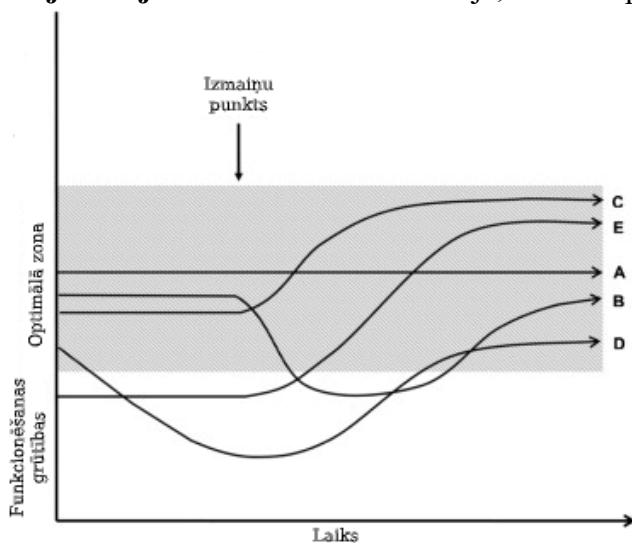
³⁷ Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38, 218–235.

Resiliences trajektorija – riska un aizsardzības faktoru mijiedarbības process noteiktā laika periodā. Pastāv atšķirīgi pamata trajektoriju iedalījumi:

Trajektorija A – tiek saglabāta relatīvi vienmērīga funkcionēšanas līkne, neraugoties uz to, ka periodā x tiek piedzīvotas nopietnas grūtības, vai arī grūtības ir hroniskas – gan pirms x, gan pēc, piemēram, nabadzība, regulāra vardarbība ģimenē. Adaptācijas procesā var parādīties svārstības, bet funkcionalitāte saglabājas normas robežās.

Trajektorija B – indivīds vai grupa funkcionē normāli līdz sastopas ar nopietnām (visbiežāk iepriekš neprognozētām) grūtībām, kuru rezultātā funkcionēšana būtiski pasliktinās. Var būt nepieciešams atšķirīgs laika periods, lai atgrieztos iepriekšējā līmenī (piemēram, vecāku zaudējums, dažāda veida katastrofas u. c.)

Trajektorijas C un D – normalizācija, kad tiek piedāvāti resursi vai iespējas un uzlaboti dzīves

apstākļi personām, kuras dzīvojušas ekstrēmā deprivācijā, hroniskās problēmās. Piemēram, novārtā pamests vai vardarbībā cietis bērns nonāk radnieku aprūpē, kur viņš ir drošībā un par viņu rūpējas.

Trajektorija E – reprezentē posttraumatisko izaugsmi, kad traumatiskā pieredze ir uzlabojusi funkcionēšanas spējas.

2. attēls. Resiliences trajektorijas

Masten, A. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications

Ego resilience – skaidrojama kā personisko īpašību un iezīmju kopums (piemēram, resursu pietiekamību, rakstura patstāvīgumu un funkcionēšanas elastību, reaģējot uz vides apstākļu maiņu³⁸). Jēdzienu ego resilience un resilience būtiskākā atšķirība parādās riska faktoru kontekstā. Jēdzienu resilience attiecina uz dinamisku attīstības procesu, pastāv nosacījums par vērā ņemamu risku klātesamību, savukārt ego resilience ir indivīda personības iezīme, kas nav tieši saistīta ar riska faktoriem.³⁹ Ego resilience var būt viens faktoriem, kas ietekmē resilienci kā procesu. 21. gs. sākumā populārzinātniskajā literatūrā ir parādījušies izdevumi, kuros sniegti padomi, kā stiprināt resilienci, kā izaudzināt resilientu bērnu u. tml. Šajos izdevumos pamatideja balstās uz ego resilienci.

Ģimenes resilience – ģimenes sistēmas spēja adaptēties un funkcionēt, neskatoties uz esošajām grūtībām. Jāņem vērā, ka ģimene pati par sevi var būt gan aizsargājošs, gan riska faktors. Ģimenes dzīvotspējas modelī (*Family Resilience model*, FRM) tiek izdalītas ģimenes adaptīvās sistēmas –

³⁸ Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71 (3), 543–562.

³⁹ Turpat.

emociju sistēma (angļu val. – *emotion system*), kontroles sistēma (angļu val. – *control system*), nozīmju sistēma (angļu val. – *meaning system*), uzturēšanas sistēma (angļu val. – *maintenance system*), stresa reakcijas sistēma (*stress response system*).⁴⁰

Froma Volša (*Froma Walsh*) izdala konkrētus ģimenes resilience elementus, kas veido trīs lielākas grupas:

- 1) pārliecība (angļu val. – *belief system* – nozīmes veidošana, pozitīvas gaidas, garīgums);
- 2) organizatoriskie procesi (savstarpējais atbalsts);
- 3) komunikācijas process (skaidra informācija, dalīšanās ar emocijām, sadarbība problēmu risināšanā).⁴¹

Elementi, kas tiek identificēti kā problemātiski, ir iekļaujami sociālā darba intervences plānā. Šo elementu attīstīšana veicina ģimenes resilience stiprināšanu kopumā.

Sociālā resilience – plašākas iedzīvotāju grupas spēja pārvarēt būtisku apdraudējumu. Jēdziens attiecas arī uz cilvēku spēju izveidot un uzturēt attiecības ar sabiedrību, kas var palīdzēt pārvarēt piedzīvoto traumatisko pieredzi.⁴² Sociālā resilience mūsdienās ir cieši saistīta ar pilsonisko sabiedrību, tā ir “grupas vai kopienas spēja tikt galā ar ārējiem riska faktoriem un traucējumiem, kas rezultējas kā pārmaiņas sociālās, politiskās vai ekoloģiskās vides jomā”⁴³.

PRINCIPI

Līdzīgi kā pastāv variācijas resilience teorijas definējumos, arī principu raksturojumos dažādu pētījumu, rakstu, monogrāfiju, priekšlasījumu autori akcentē atšķirīgus aspektus. Esmu izvēlējusies tos principus, kuriem ir tieša sasaiste ar sociālā darba praksi.

- ✓ **Multi-dimensionalitāte.** Individīdi, ģimenes vai sociālās grupas var demonstrēt kompetenci vienā jomā, kamēr citā var būt novērojamas grūtības. Piemēram, pētot vardarbībā cietušos bērnus, tika atklāts, ka gandrīz divām trešdaļām bērnu nebija problēmas akadēmisko sasniegumu jomā, tomēr tikai 21% bērnu uzrādīja sasniegumus sociālo kompetenču jomā.⁴⁴ Ir cilvēki, kuriem ir vieglāk risināt problēmas profesionālajā jomā un darba attiecībās, bet daudz grūtāk ģimenē, kur parādās emociju komponenti. Spēja tikt galā ar grūtībām var atšķirties arī dažādos vecumposmos. Dažiem ir bijis vieglāk izdzīvot pusaudžu gadus, kad ir izmantojama cita izdzīvošanas stratēģija salīdzinājumā ar brieduma gadiem darba kolektīvā. Šī principa ievērošana mazina paļaušanos uz vispārīgiem pieņēmumiem un saglabā atvērtību atšķirīgām pieredzēm.
- ✓ **Konteksta nozīme.** Uz resiliencei nav iespējams attiecināt universālus apgalvojumus, jo vienmēr ir jāņem vērā katra konkrētā gadījuma individuālais konteksts. Piemēram, vecāku šķiršanās parasti tiek uztverta kā riska faktors, taču pietiekami bieži ir sastopami pretēji gadījumi, kad šķiršanās mazina trauksmi, konfliktus ģimenē un vardarbību pret bērniem.⁴⁵

⁴⁰ Henry, C. S., Morris, A. S., Harrist, A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*, 64 (February 2015): 22–43 DOI:10.1111/fare.12106.

⁴¹ Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience*. The Guildford Press.

⁴² Kumar, U. (2017). *The Routledge International Handbook of Psychosocial Resilience*. London: Routledge Taylor&Francis group.

⁴³ Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography* 24 (3), 347–364.

⁴⁴ Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71 (3), 543–562.

⁴⁵ Fergus, S., Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annu.Rev.Public Health*, 26:399–419.

Tieši konteksts ļauj labāk izskaidrot un izprast problemātisku uzvedību, piemēram, agresija var būt sava veida izdzīvošanas stratēģija.

- ✓ **Cieņa pret atšķirībām, reaģējot uz apdraudējumu.** Vienā un tajā pašā situācijā cilvēki mēdz reaģēt dažādi – ir daļa, kas salūzt, bet citi spēj atrast sevī spēku, lai turpinātu dzīvot. Turklāt reizēm tieši neveiksmīga vai pat traģiskā pieredze var mudināt cilvēkus mainīt savus līdzšinējos paradumus. Tomēr izņēmuma gadījumus, kad cilvēki spējuši tikt galā ar smagām grūtībām, nevaram izvirzīt kā normu, kurai būtu jāspēj līdzināties arī citiem, kas piedzīvojuši līdzīgas grūtības.
- ✓ **Ietekmes faktoru mijiedarbības dinamika.** Reti ir gadījumi, kad pastāv tikai viens riska faktors, tie parasti viens otru papildina. Arī vairāki aizsargājošie faktori atrodas mijiedarbībā ar riska faktoriem. Sociālais darbinieks var tikai aptuveni prognozēt, šo faktoru potenciālo dinamiku.
- ✓ **Ekvifinalitāte jeb alternatīvu akceptēšana.** Vienu un to pašu rezultātu iespējams sasniegt dažādos veidos, piemēram, izglītība ir iegūstamai ne tikai ierastajā formālās izglītības sistēmā un mēdz būt arī tādas situācijas, kad piemērotāka ir tālmācība.
- ✓ **Kultūras sensitivitāte.**⁴⁶ Sociālā darba praksē šis princips izpaužas kā uzmanības pievēršana kultūras atšķirībām, tajā skaitā atšķirībām, kā dažādās kultūrās tiek uztvertas grūtības, problēmas un pietiekami laba dzīve. Princips ir īpaši svarīgs sociālajā darba ar etniskajām grupām, bēgļiem un patvēruma meklētājiem.

TEORIJAS PIEMĒROJAMĪBA UN METODES

Atbilstoši resilience definējumam pieeja ir piemērota mērķa grupām, kuras ir piedzīvojušas vai joprojām piedzīvo grūtības jeb apdraudējumu un to sociālās funkcionēšanas spējas, neraugoties uz risku klātbūtni, ir pietiekami labas. Piemēram, bērni, pusaudži un jaunieši, kas pakļauti sociālās atstumtības riskam, tajā skaitā ielu jaunieši. Ģimenes, kas piedzīvo kāda ģimenes locekļa smagu saslimšanu vai nāvi, personas, kuras piedzīvojušas vardarbību.

Teorija bieži tiek kombinēta ar citām teorijām un pieejām, kas palīdz saskatīt tās praktisko pielietojamību.

Kombinējot ar attīstības teorijām, galvenā uzmanība tiek pievērsta bērnu, pusaudžu un jauniešu vecumposmam, kad attīstība notiek visstraujāk, un tiek piedāvāti dažādi resilience stiprināšanas modeļi. Profesors Kenets R. Ginsburgs (*Kenneth R. Ginsburg*) ir izstrādājis vienu no šādām programmām, kas balstās uz septiņiem C elementiem, kas attīstāmi pusaudžiem un jauniešiem (angļu val. – *confidence, competence, connection, character, contribution, coping, control*)⁴⁷:

C – competence (kompetence) – spēja efektīvi pārvaldīt situāciju. Spēja rodas pieredzes rezultātā, attīstot konkrētas prasmes, kā arī piedzīvojot sekas savām izvēlēm.

C – confidence (pārliecinātība) – balstās uz kompetenci. Pārliecinātība tiek iegūta, demonstrējot kompetenci reālās dzīves situācijās. Tā nav tikai ar uzslavām un uzmundrinājumiem stiprināta pašapziņa, drīzāk reālu grūtību pārvarēšanas rezultāts.

C – connection (saikne / attiecības). Pusaudžiem, kuriem ir ciešas attiecības ģimenē, ar draugiem, skolā un apkaimē, ir lielāka drošības un stabilitātes izjūta. Viņi lielāku nozīmi

⁴⁶ Ungar, M. (2008). Putting resilience theory into action: Five principles for intervention. In L. Liebenberg, M. Ungar (Eds.). *Resilience in action*. Toronto: University of Toronto Press, 17–38.

⁴⁷ Ginsburg, K. R., Jallow, M. M. (2015). Building resilience in children and teens. Giving Kids Roots and Wings. American Academy of Pediatrics Department of Marketing and Publications.

piešķir vērtībām un, sastopoties ar grūtībām, retāk rīkojas destruktīvi. Jaunākā vecumposma bērniem ļoti būtiska ir piesaiste kādam no ģimenes locekļiem; pusaudžu vecumā drošības un piederības sajūtu var sniegt grupa.

C – character (raksturs). Lai veiktu pareizās izvēles un justos stabili, pusaudzim ir jāspēj atšķirt, kas ir labs un kas ir slikts. Pusaudži un jaunieši, kas vairāk orientējas uz nākotnes mērķiem, ir gatavi ne tikai vairāk pūlēties, bet arī izdarīt pareizās izvēles jau šajā vecumā.

C – contribution (ieguldījums). Pusaudži, kuri ir izjutuši gandarījumu, ieguldot savu darbu, laiku un enerģiju kopīgam labumam, vairāk saskata dzīvē jēgu un notiekošā nozīmi, ir vairāk motivēti darboties. Veicot brīvprātīgo darbu, jaunieši labāku padara ne tikai apkārtējo pasauli, bet arī pilnveido savas personīgās kompetences, ceļ pašapziņu, skaidrāk spēj atšķirt labu no slihta, kā arī nostiprina atbildības izjūtu.

C – coping (grūtību pārvarēšana / tikšana galā). Pusaudži, kuri ir iemācījušies tikt galā ar ikdienas stresu, vieglāk pārdzīvo arī smagākas nelaimes. Lai izdzīvotu konkrētā situācijā, jaunieši nereti, kā sev noderīgas, ir atraduši stratēģijas, kas sabiedrībā kopumā nav akceptējamās, piemēram, pastiprināta apreibinošo vielu lietošana ir veids, kā aizmirst grūti izturamo realitāti. Viens no programmu uzdevumiem ir atrast un attīstīt mazāk destruktīvas stratēģijas.

C – control (kontrolē). Ja visus lēmumus pieņem vecāki vai sociālie darbinieki, pusaudzim zūd iespēja saprast, kas ir kontrole. Pusaudzis šādā situācijā kontroli uztver, kā kaut ko ārpus sevis esošu, kaut ko tādu, kas viņu neskar. Nav jēgas neko darīt, jo tas tāpat neko neietekmēs. Resilients pusaudzis pazīst kontroles sajūtu, apzinās, ka viņa lēmumi un rīcība ietekmē rezultātu.

Katrs sociālais darbinieks var īstenot dažādas aktivitātes un izmantot atšķirīgas metodes, kā stiprināt bērnus vai pusaudžus, tomēr tam ir jābūt skaidram un mērķtiecīgam procesam, apzinoties, kurš no septiņiem K. R. Ginsburga piedāvātajiem “C” elementiem jāstiprina.

Ikdienas darbā ar pusaudžiem un jauniešiem sociālajiem darbiniekiem var noderēt kontroljautājumi pašrefleksijām, kas (skat. 2. tabulu), var būt pielāgojami arī darbā citām mērķa grupām.

2. tabula

Kompetence	<p><i>Vai es palīdzu pusaudzim fokusēties uz viņa stiprajām pusēm?</i> <i>Ko es pamanu vairāk – sasniegumus vai kļūdas?</i> <i>Vai kļūdas gadījumā spēju koncentrēties uz konkrēto epizodi, “nelasot morāli” par visām līdzšinējām neveiksmēm?</i> <i>Vai es komunicēju veidā, kas stiprina pusaudzi un iedrošina viņu pieņemt lēmumus?</i> <i>Vai es ļauju kļūdīties un no tā mācīties, vai arī cenšos pasargāt sevi un pusaudzi no visām neveiksmēm?</i> <i>Vai es viņu saredzu kā spējīgu tikt galā ar dzīves grūtībām?</i> <i>Ja grupā (vai ģimenē) ir vairāki jaunieši, vai es pamanu viņu visu stiprās puses, resursus un talantus?</i></p>
Pārliecība	<p><i>Vai es pietiekami skaidri paužu to, ka sagaidu vislabāko (tas attiecas nevis uz sasniegumiem, bet personības kvalitātēm – godīgumu, laipnību, solījumu turēšanu u. tml.)</i> <i>Vai es palīdzu saskatīt, ko viņš ir izdarījis pareizi vai nepareizi?</i> <i>Vai es saskatu bezpalīdzīgu bērnu vai personu, kas mācās dzīvot reālajā pasaulē?</i> <i>Vai es pamanu brīžus, kad pusaudzis bez īpašas ārējas motivēšanas ir rīkojies atbildīgi, laipni pret citiem, izpalīdzīgi?</i> <i>Vai es iedrošinu pacensties vairāk, jo esmu pārliecināts par viņa spējām?</i></p>

	<p><i>Vai manas gaidas ir reālas?</i></p> <p><i>Vai man izdodas izvairīties no kaunināšanas par neveiksmēm?</i></p>
Saikne, attiecības	<p><i>Vai es radu fiziski un emocionāli drošu vidi?</i></p> <p><i>Vai es pieņemu, ka tieksme pēc neatkarības un patstāvības ir normāls personības attīstības process?</i></p> <p><i>Vai es ļāju izpaust visa veida emocijas, tajā skaitā negatīvas?</i></p> <p><i>Vai mēs darām visu iespējamo, lai atrisinātu savstarpējos konfliktus?</i></p> <p><i>Kā es reaģēju, ja pusaudzis veido ciešas attiecības arī ar citiem cilvēkiem?</i></p>
Raksturs	<p><i>Vai es palīdzu pusaudzim saprast, kā viņa uzvedība ietekmē apkārtējos (gan pozitīvi, gan negatīvi)?</i></p> <p><i>Vai es palīdzu pusaudzim ieraudzīt sevi kā personu, kas var palīdzēt arī citiem?</i></p> <p><i>Vai es ļāju pusaudzim pašam izvērtēt, kuras vērtības ir svarīgas tieši viņam?</i></p> <p><i>Vai ar savu rīcību un attieksmi demonstrēju, ka pārējie apkārtējie un viņu vajadzības ir svarīgas?</i></p> <p><i>Vai man pašam izdodas izvairīties no stereotipiem, rasisma, no naidīguma vairošanas?</i></p>
Ieguldījums	<p><i>Vai esmu paudis pārliecību un ticību, ka pusaudzis var pozitīvi ietekmēt pasauli?</i></p> <p><i>Vai es palīdzu pusaudzim saskatīt iespējas padarīt pasauli labāku?</i></p> <p><i>Vai stāstu par pieaugušajiem, kuri veic darbus, kas uzlabo dzīvi pārējiem?</i></p> <p><i>Vai es pats rādu piemēru, brīvprātīgi darbojoties citu labā?</i></p>
Grūtību pārvarēšana	<p><i>Vai es palīdzu pusaudzim atšķirt reālu krīzes situāciju no iekšējas trauksmes?</i></p> <p><i>Vai es pats demonstrēju konstruktīvas stratēģijas, kā tikt galā ar stresu?</i></p> <p><i>Vai es pamanu, ka daļai jauniešu problemātiska uzvedība ir veids, kā tikt galā ar stresu un negatīvām emocijām?</i></p> <p><i>Vai es racionāli plānoju problēmas risināšanas soļus vai vairāk tomēr reaģēju emocionāli?</i></p>
Kontrole	<p><i>Vai es palīdzu pusaudzim saprast, ka katrai rīcībai un izvēlei ir sekas?</i></p> <p><i>Vai es palīdzu saskatīt sasniegumus, kas ir rezultāts ieguldītajam darbam vai konkrētām izvēlēm?</i></p> <p><i>Vai es pats pieņemu, ka neviens nevar ietekmēt visus apstākļus, taču vienmēr varam izvēlēties, kā uz tiem reaģēt?</i></p> <p><i>Vai es izmantoju disciplinēšanu kā veidu, lai pusaudzis saprastu, ka katrai rīcībai ir konkrētas sekas?</i></p> <p><i>Vai saprotu, ka disciplīna nav sods un kontrole?</i></p>

Kombinācija ar attīstības teorijām ir ienesusi **piesaistes personas** akcentēšanu resilience teorijā. ASV pētniece E. Vernere analizēja un vērtēja to bērnu dzīves, kas auguši augsta riska apstākļos, piemēram, ģimenē ir bijušas alkohola un citu vielu atkarības, vardarbība vai vecāki ar psihiskām saslimšanām. E. Vernere secināja, ka resilientiem bērniem, kas izauga par veselīgi funkcionējošiem pieaugušajiem, bija vismaz viena persona, kas viņus patiesi atbalstīja un kalpoja kā paraugs, kam līdzināties.⁴⁸ Parasti vecāki un vecvecāki ir pirmie paraugi, kurus bērns sāk atdarināt, taču vēlāk šo lomu var ieņemt citi bērna dzīvē satiktie cilvēki – radnieki, skolotāji, treneri, kaimiņi. Tikpat labi tie var būt cilvēki, kas nekad nav satikti – slaveni sportisti, mūziķi, tēli no vēstures, filmu un grāmatu varoņi. Jauniešu sociālo pakalpojumu programmās par paraugu nereti kļūst mentori vai citi darbinieki. Resilience teorija atgādina, ka piesaistes personai vai paraugam nav jābūt perfektam, arī šai personai ir savas stiprās un vājās puses. Mentors drīkst nezināt, kļūdīties, būt noguris, nomākts u. tml. Jaunietim ir iespēja vērot, kā mentors pats tiek galā šādos brīžos.

⁴⁸ Werner, E. E. (1993). Risk, resilience and recovery. Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 5, 503–515.

Starptautiski un arī Latvijā ir izveidota virkne veiksmīgu mentoru programmu, taču pētījumi atklāj, ka efektīvāka ietekme ir pozitīviem piemēriem no radu loka vai personām no jauniešu ikdienas sociālās vides.⁴⁹ Ja tādi nav pieejami, tikai tad mentora lomu uzņemas programmu vai projektu darbinieks, taču tad kā galvenie trūkumi parādās ierobežotais laiks un enerģija, ko iespējams veltīt jaunietim. Personai no malas ir tikai virspusējs priekšstats par jaunieša ģimenes sistēmas funkcionēšanu, paradumiem un vērtībām. Pētījumi liecina, ka būtiskas izmaiņas ir sagaidāmas tikai tajos gadījumos, ja mentora un jaunieša attiecības tiek uzturētas vismaz ilgāk nekā gadu.⁵⁰

Pārejot no individuālās uz ģimenes un sociālo resilienci, teorija visbiežāk tiek kombinēta ar sistēmisko pieeju. Ar problēmām un grūtībām ir jātiek galā ne tikai katram indivīdam atsevišķi, bet arī ģimenes sistēmai kopumā. F. Volša ir definējusi sociālā darba praksē izmantojamas vadlīnijas ģimenes resiliences stiprināšanai⁵¹:

1. Savstarpēja cieņa un visu ģimenes locekļu vērtības apzināšanās.
2. Pārliecības stiprināšana, ka kopīgiem spēkiem grūtības ir vieglāk pārvaramas.
3. Cieņpilnas valodas lietošana un cilvēcīga attieksme pret katra ģimenes locekļa problēmām. Tā ir arī pieņemoša attieksme pret pastāvošajām grūtībām, kas mazina kauna, vainas sajūtu un fokusēšanos uz pataloģijām.
4. Drošas vides radīšana ģimenē, lai ģimenes locekļiem būtu iespējams savā starpā dalīties ar sāpēm, šaubām un izaicinājumiem. Tā ir veidojama, pilnveidojot komunikāciju un izrādot līdzjūtību par zaudējumiem, ciešanām un pārbaudījumiem.
5. Pievērst pašu ģimenes locekļu uzmanību ne tikai problēmām, trūkumiem, ierobežojumiem, bet arī identificēt un attīstīt stiprās puses, resursus, talantus.
6. Attīstīt potenciālu pārvarēt izaicinājumus.
7. Mobilizēt plašāka radu loka, kopienas un jebkurus citus pieejamos resursus – veidojot atbalsta komandu ģimenei.
8. Skatīties uz krīzēm un izaicinājumiem kā iespēju mācīties un piedzīvot izaugsmi. Integrēt neveiksmīgo pieredzi.
9. Uzmanības pārslēgšana no problēmām uz iespējām (pārvērtēt dzīves prioritātes, stiprināt attiecības, iesaistīties jēgpilnās nodarbībās, pievērst uzmanību nākotnes cerībām un sapņiem).

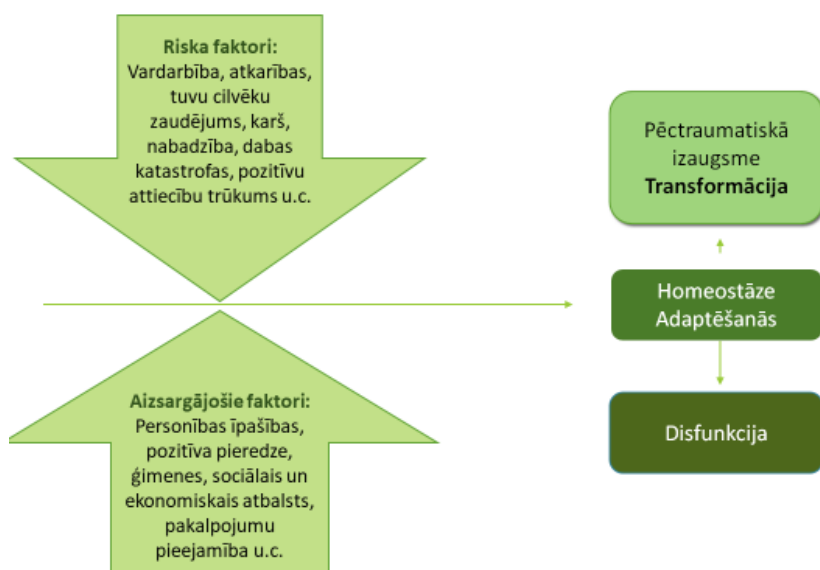
Reaģējot uz kritiku par fokusēšanos tikai uz indivīda resiliences stiprināšanu mikro līmenī, atstājot novārtā strukturālos šķēršļus, resiliences teorija sociālajā darbā arvien vairāk tiek kombinēta ar ekosistēmisko pieeju, kas saskan ar sociālā darba pamata konceptu “cilvēks vidē”. Kombinējot ar ekosistēmisko pieeju, lielāks akcents tiek likts uz resursiem, kas pieejami ne tikai mikro, bet arī mezo un makro līmenī, uz resiliences procesiem grupu līmenī, kā arī uz marginalizētam iedzīvotāju grupām.

⁴⁹ Southwick, S. M., Morgan, C. A., Vythilingam, M., Charney, D. S. (2006). Mentor enhances resilience in at-risk children and adolescents. *Psychoanalytic Inquiry*, 26 (4), 577–584.

⁵⁰ The Chronicle of evidence-based mentoring. <https://www.evidencebasedmentoring.org/mentoring-research/>

⁵¹ Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience*. (3rd ed.) New York, London: The Guildford Press.

Resiliences līdzsvaru atspoguļojošais modelis (skat. 3. attēlu) ir pielietojums situācijas un resursu izvērtēšanā. Ekosistēmiskajā pieejā gan riska, gan aizsargājošos faktoros ietver virkni situācijai atbilstošus vides ietekmes faktoros, piemēram, pakalpojumu pieejamība.

3. attēls. Resiliences līdzsvara modelis

(modificēts pēc Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., Yuen, T. (2011). What is resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56 (5))

Resiliences līdzsvara modelis ļauj sociālajam darbiniekam identificēt galvenos ietekmes faktoros dažādos līmeņos. Atkarībā no sociālā darba mērķa grupas un konteksta ietekmes faktori var būt ļoti atšķirīgi. Autore piedāvā tikai vienu no iespējamajiem variantiem. Šāda ietekmes faktoru mijiedarbības vizualizācija ļauj arī klientam pašam saskatīt viņa situāciju un aktīvi līdzdarboties turpmākā intervences plāna veidošanā un izmaiņu novērtēšanā.

Intervences posmā ir iespējams izmantot kādu no izstrādātām programmām, kas vērstas uz resiliences stiprināšanu. Var arī intervences plānā iekļaut kādu no teorijas komponentiem, piemēram, konkrētu ietekmes faktoru stiprināšanu / mazināšanu. Kā vienu no svarīgiem resiliences komponentiem vēlos izcelt pašnoteikšanās stiprināšanu, kas dod pārliecību, ka situācija ir pārvaldāma un grūtības ir risināmas.

TEORIJAS PIELIETOJUMS LATVIJĀ

Jau nodaļas sākumā pieminēju, ka resiliences teorija sociālā darba praksē Latvijā tiek izmantota epizodiski. Kā stabilu pamata teoriju to savā darbā izmanto biedrība “Resiliences centrs”. Viens no biedrības darbības virzieniem ir “nodrošināt resiliences pieejas attīstību un izpratnes nostiprināšanos Latvijā un Eiropā, izmantojot neformālās izglītības metodes”⁵². Biedrība katru gadu Rīgā īsteno sociālās rehabilitācijas programma jauniešiem ar uzvedības traucējumiem DARI, kurā ar sociālā dienesta nosūtījumu tiek iesaistīti 15 jaunieši vecumā no 13–18 gadiem ar

⁵² Biedrība Resiliences centrs. www.resilience.lv

uzvedības un saskarsmes traucējumiem un viņu piesaistes personas.⁵³ Pakalpojuma mērķis ir mazināt jauniešu uzvedības un saskarsmes grūtības, to izraisītās sekas, kā arī veicināt jauniešu piesaistes personu izpratni par jauniešu vajadzībām, tādējādi uzlabojot saskarsmi ģimenē un mazinot konflikta situācijas skolā vai citās publiskās vietās. Resiliences teorija parādās ne tikai programmas darbinieku attieksmē pret jauniešiem, viņu dzīves situācijām un attiecību veidošanā, bet arī nodarbību saturā. Viena no programmas aktivitātēm ir "Resiliences skola" un nodarbības balstās uz šādiem resiliences pīlāriem:

- Reālistiska optimisma attīstīšana.
- Situācijas pieņemšana.
- Fokusēšanās uz potenciālo risinājumu.
- Atbildības uzņemšanās par savu dzīvi un izvairīšanās no upura lomas.
- Atbalsta tīkla veidošana.
- Atbalsta sniegšana citiem.
- Stratēģijas plānošana nākotnes izaicinājumu pārvarēšanai.

Katras nodarbības noslēgumā dalībnieki darba lapās veic novērtējumu, lai noteiktu, kurš no uzskaitītajiem pīlāriem konkrētās nodarbības laikā ir stiprināts. Aktuālās jauniešu tēmas tiek saistītas ar pīlāriem ne tikai grupu nodarbībās, bet arī citās programmas aktivitātēs – prasmju un praktisko iemaņu apguves darbnīcās, izbraukuma treniņos, mentora pakalpojuma laikā, kā arī individuālās sociālā darbinieka un psihologa konsultācijās. Lai veidotu atbalsta tīklu programmā, tiek veicināta arī ģimenes locekļu un draugu iesaiste atsevišķu aktivitāšu īstenošanā.

Biedrība 2020. gadā īstenoja projektu "Dzīves spēka pieeja jauniešu līdzdalības veicināšanai", kura ietvaros aktualizēja līdzdalības lomu ne tikai indivīda mikro līmenī, kad jauniešs iesaistās savas personiskās dzīves kvalitātes uzlabošanā, bet arī līdzdarbojas apkārtējās sabiedrības labklājības veicināšanā. Tas tika īstenots, iesaistoties NVO darbībā, realizējot savas iniciatīvas, veicot brīvprātīgo darbu. 2018. gada projektu ietvaros biedrība izstrādāja arī rokasgrāmatu "Sociālā riska jauniešu iesaiste brīvprātīgajā darbā. Resiliences pieeja", kurā brīvprātīgais darbs tiek izcelts kā jauniešu dzīvotspējas stiprināšanas iespēja.

Sociālās jomas profesionāļiem biedrība 2019. gada rudenī organizēja konferenci "Atrodi sevī Dzīves spēka pieeju", kurā tika iekļautas tādas tēmas kā "Dzīves spēka pieejas fenomens grupu darbā ar pusaudžiem un jauniešiem", "Resiliences pieeja: piedošanas spēks traumas ārstēšanā". Konferences organizēšanā un darbnīcu vadīšanā tika iesaistīti jaunieši, kuri ir piedalījušies kādā no biedrības programmām, un vēlas arī turpmāk aktīvi līdzdarboties un ir gatavi dalīties ar savu pieredzi. Konferences laikā tika demonstrētas infografikas ar jauniešu citātiem, viens no piemēriem:

"Savā pusaudžu vecumā man bija ļoti grūti. Likās, ka nevaru atrast kopīgu valodu ar pieaugušajiem. Jo viņi domāja, ka zina un saprot vairāk par mani, un mūžīgi bāza savu degunu, kur nevajag. Uz tā visa pamata izauga liels konflikts. Man vienmēr atkātoja frāzi "Man arī bija tik daudz gadu kā Tev". Godīgi sakot, mani tas šausmīgi tracināja. Bet ar katru gadu es aizvien vairāk sapratu, ka pieaugušie nemaz nav tik slikti un neciešami. Es

⁵³ Blaževiča, D. (2020). Sociālā pakalpojuma pielāgošana ārkārtējās situācijas apstākļiem. *Sociālais darbs Latvijā*, Labklājības ministrija, 1/2020.

sapratu, ka viņi dara visu nepieciešamo, lai es neiekleļtu nepatikšanās. Viņi tiešām darīja to labāko manis labā, un šodien es viņiem esmu par to pateicīgs! Protams, ka visi pieaugušie nav vienādi. Man paveicās! Daži tiešām pazemina un pārāk ierobežo pusaudžus. Bet tādu nav daudz. Pārsvārā viņi vienkārši no izmisumā, nezina, kā ieklausīties, saprast un rīkoties. Paldies visiem tiem pieaugušajiem, kuri bija un ir man blakus, sniedz savu atbalstu un palīdzību!”

Jaunieša vēstījumā skaidri iezīmējas piedāvātā atbalsta tīkla akceptēšana, situācijas pieņemšana, dziļāka motīvu saskatīšana, kā arī atbildības uzņemšanās. Attieksmes maiņas rezultātā jauniešs uzdrošinās publiski paust savu personisko viedokli, pieņemot, ka kāds tam var nepiekrīst. Pārdzīvotās grūtības parasti ir cieši saistītas ar tuviniekiem, radiem un draugiem. Lai izvairītos no iespējamā kaitējuma, jauniešu publiskotajos citātos problemātika netika uzsvērtā. Visbiežāk tā ir vardarbība ģimenē, pazemošana vienaudžu vidū, suicidālas domas, atkarību veicinošo vielu lietošana un tirgošana, klaiņošana.

SOCIĀLĀ GADĪJUMA ANALĪZE

Tā kā Latvijā teorija visbiežāk ir izmantota darbā ar pusaudžiem, tad gadījuma analīzei ir izvēlēts pusaudzis TOMS (16 gadi) ar ģimeni. Pusaudzis ir piedzīvojis mātes nāvi, dzīvo kopā ar tēvu, kuram ir atkarības problēmas, veselības problēmas un ģimenes ienākumi nav pietiekami, lai apmierinātu ģimenes pamatvajadzības. Pūsis ir administratīvi sodīts par smēķēšanu un alkohola lietošanu publiskās vietās, mācību motivācija zema, draugu loks nestabils, regulāri piedzīvo nicinošu un pazemojošu attieksmi.

Resiliences teorijas izmantošana paredz to, ka iepriekš uzskaitītās problēmas jau izvērtēšanā tiek līdzsvarotas ar pusaudža resursiem – stabila taisnīguma un godīguma izjūta, cieņa pret pieaugušajiem, vēlme mainīties, piesaiste tēvam, pozitīva pieredze iepriekš sadarbojoties ar sociālo darbinieku. Šī gadījuma intervences plānā ir ietverami visi iepriekš minētie resiliences pīlāri.

- Reālistiska optimisma attīstīšana (atbalsts mācību procesā, jaunieša spējām un interesēm atbilstošas profesijas izvēlē, iesaiste nodarbinātībā, kas ļauj uzlabot dzīves kvalitāti);
- Situācijas pieņemšana (šajā gadījumā – mātes nāves pieņemšana un vēlamajām pārmaiņām nepieciešamā laika pieņemšana);
- Fokusēšanās uz potenciālo risinājumu (patstāvīgai dzīvei neieciešamo prasmju apguve, mazāk fokusējoties uz tēva prasmju trūkumu);
- Atbildības uzņemšanās par savu dzīvi un izvairīšanās no upura lomas (jauniešs ir piedzīvojis būtisku zaudējumu, līdz ar to sērošana ir adekvāta reakcija, taču paralēli tiek piedāvātas aktivitātes, kurās tiek stiprināta pārliecība, ka pusaudzim ir iespēja ietekmēt notiekošo);
- Atbalsta tīkla veidošana (atbalstošas attiecības grupu nodarbībās, mentora pakalpojums, kas paredz sazināšanos un atbalsta saņemšanu jebkādu problēmu situācijās, citu speciālistu pakalpojumu nodrošināšana, iesaistīšana dažādos jauniešu projektos, lai ļauj paplašināt atbalstošu kontaktu loku. Citos gadījumos lielāka uzmanība var būt pievērsta resursu apzināšanai ģimenes sistēmā);
- Atbalsta sniegšana citiem (kopības spēka uzdevumu, kas veicami tikai sadarbojoties; iekļaušana grupu nodarbībās; brīvprātīgā darba aktivitātes);

- Stratēģijas plānošana nākotnes izaicinājumu pārvarēšanai – sarunas par problēmu risināšanas soļiem, izmantojamajiem resursiem, iedrošinājums lūgt palīdzību. Palīdzība izprast sasniegumu cēloņsakarības.

Novērtēšanā pats jauniešs spēja saskatīt uzlabojumos visos aprakstītajos intervences virzienos, tomēr kā pamats izmaiņām ir pašnoteikšanās un patstāvīguma attīstīšana, kas ļauj virzīties uz savu mērķu sasniegšanu. Tāpat pakalpojuma īstenošanā iepazītie dalībnieku un darbinieku dzīves stāsti ir ļāvuši pusaudzīm noticēt, ka ir iespējams mainīt savu dzīvi, un pusaudzis vairs nekaunas par iepriekš piedzīvotajām grūtībām.

DISKUSIJA

Pēdējo gadu resiliencees attīstības tendenču atšķirības pastiprināti norāda uz resiliencees teorijai raksturīgo elastību, kas ļauj teoriju pietiekami viegli kombinēt ar citam pieejām, taču tieši šis elastīgums rada risku, ka teorija zaudē savu identitāti.

Galvenie teorijas kritikas un diskusiju virzieni:

- 1) definīciju un terminoloģijas nenoteiktība. Trūkuma mazināšanai gan teorētiķiem, gan pētniekiem, gan sociālā darba praktiķiem tiek rekomendēts izvairīties no vispārīgiem apgalvojumiem un iespējami konkrēti raksturot teorijas izmantošanu.
- 2) riska situāciju un resiliencees trajektoriju daudzveidība atšķirīgos kontekstos. Sensitīvā attieksme pret kultūras atšķirībām, individuāliem gadījumiem lielā mērā izslēdz universālus vispārinājumus.
- 3) resiliencees fenomena nestabilitāte.⁵⁴ Riska faktoru un aizsardzības faktoru mijiedarbība parasti ir komplicēta un dinamiska, turklāt pat salīdzinoši nebūtiska nianse (piemēram, mākslas filmas noskatīšanās) var radīt resiliencees svārstības.
- 4) grūtības diferencēt sociālās funkcionēšanas līmeni – vai tas ir pietiekami labs, lai uz to attiecinātu resiliencees jēdzienu? Normatīva novērtēšana nereti tiek aizstāta ar paša klienta vērtējuma par pietiekami labu rezultātu.

Vēlos pievērst uzmanību arī bažām par ideoloģijas ietekmi. Bažas lielākoties pauž radikālā sociālā darba pārstāvji, kas norāda uz risku, ka pieejas popularizēšana veicina sabiedrības kopējo atbildību par sociālo nevienlīdzību aizvietot ar individuālu izdzīvotspēju jeb resiliencei. Tā rezultātā var mazināties valsts un pašvaldību atbildības nozīme strukturālās nevienlīdzības un šķēršļu mazināšanā. **Resiliencees jēdzienu var sākt izmantot, lai attaisnotu bezdarbību, neiejaukšanos, palīdzības nesniegšanu, jo tā sakot, “kas nenogalina, padara stiprāku”** un tiek aizmirsts, ka traumatiskas situācijas daudzus psiholoģiski un fiziski sakropļo un dzīves trajektorija ir lejupejoša – mirst no vardarbības, dzīve ieslodzījumā, degradācija, pašnāvības. Fokusējoties tikai uz indivīda līmeni, uzmanība netiek pievērsta sociāli politiskajiem spēkiem un pastāvošām struktūrām, kas ir veicinājušas nevienlīdzību, atstumtību vai citas problēmas atsevišķām iedzīvotāju grupām indivīda līmenī. Līdzīgi arī kopienas vai sociālo grupu resiliencees jēdzienu lietošana pati par sevi ir pozitīvi vērtējama, taču pārāk liels akcents uz to var ienest iedzīvotāju grupas spēju sadzīvot ar problēmām, nevis to risināšanu. Līdz ar to pieeja var pat mazināt iedzīvotāju spēju rīkoties, lai uzlabotu savas dzīves kvalitāti.

Resiliencees koncepts ir vieglāk uztverams un analizējams indivīda līmenī, līdz ar to arī vieglāk kombinējams ar mikro līmeņa teorijām, taču sociālajā darbā ir svarīgi pieeju pielietot plašāk – ģimenes, dažādu grupu, kopienas un sociālās politikas līmeni, tāpēc arī rosinu sociāla darba praksē

⁵⁴ Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71 (3), 543–562.

pieeju izmantot paplašināti. **Kā neatbilstošu sociālā darba vērtībām un principiem radikālā sociālā darba pārstāvji noraida preventīvos un intervences pasākumus, kuru mērķis ir stiprināt izturību pret sociālajām problēmām, strukturālajiem riskiem, nevienlīdzību.**⁵⁵ Ja tiek atklāta nabadzības negatīvā ietekme uz bērna attīstību, tad resiliencees pētījumos nereti tiek turpināta diskusija par piesaistes attiecībām, atbalstu vecākiem, izglītību un citiem aizsardzības faktoriem, kas ļauj mazināt nabadzības negatīvo ietekmi. Intervence tiek vērsta uz bērna kapacitātes stiprināšanu, lai viņš spētu tikt galā ar nevienlīdzības situāciju, nevis uz pārmaiņām sabiedrībā, kas ir radījuša nosacījumus nabadzībai.⁵⁶

Es neuzskatu, ka kritika būtu uzlūkojama par pamatu izvairīties no resiliencees pieejas pielietošanas sociālā darba praksē. Tā drīzāk pamato priekšrocības pieejas kombinēšanai ar ekosistemisko perspektīvu un nepieciešamību mikro līmeņa prakses līdzsvarot ar makro līmeņa praksēm. Teorijas attīstības virzieni ir saistīti gan arī specifisku situāciju izpēti (īpašas mērķa grupas īpašos apstākļos), gan ar iedzīvotāju reakcijām un straujajām sabiedrības pārmaiņām un negaidītiem notikumiem. Pieņemot, ka pārmaiņu intensitāte saglabāsies, resiliencees teorijai noteikti ir vieta un pielietojums sociālā darba praksē arī Latvijā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography* 24 (3), 47–364.
- American Psychology Association. <https://www.apa.org/> skatīts 2019.14.09.
- Biedrība Resilience Centrs. www.resilience.lv skatīts 2020.02.02.
- Blaževiča, D. (2020). Sociālā pakalpojuma pielāgošana ārkārtējās situācijas apstākļiem. *Sociālais darbs Latvijā*, 1/2020.
- Bonanno, G. A., Diminich, E. D. (2013). Annual research review: positive adjustment to adversity. Trajectories of minimal-impact resilience and emergent resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 378–401.
- Collins, S. (2017). Social Workers and Resilience Revisited. Practise. *Social work in action*. 29:2, 85–105.
- Fergus, S., Zimmerman, M. A. (2005). *Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk*. Annual Review Public Health, 26:399–419.
- Folke, C. (2006). Resilience: The Emergence of a Perspective for Social-Ecological System Analysis. *Global Environmental Change* 16, 253–67.
- Frankl, V. E. (2006). *Man's Searching for Meaning*. Boston: Beacon Press.
- Fraser, M. W. (Ed.). (2004). *Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*. Washington, DC, NASW.
- Fraser, M. W., Richman, J. M., Galinsky, M. J. (1999). Risk, protection and resilience: Towards a conceptual framework for social work practises. *Social Work Research*. 23 (3), 131–143.

⁵⁵ Park, Y., Crath, R., Jeferry, D. (2018). Disciplining the risky subject: a discourse analysis of the concept of resilience in social work literature. *Journal of Social Work*, 1–21.

⁵⁶ Turpat.

- Fraser, M. W., Randolph, K. A., Bennett, M. D. (2000). Prevention: A Risk and Resilience Perspective. In P. Allen-Mares, C. Garvin (Eds.). *The Handbook of Social Work Direct Practice*. London: Sage Publications, Ins.
- Garrett, P. (2015). Questioning Tales of ‘Ordinary Magic’: ‘Resilience’ and Neo-liberal Reasoning. *British Journal of Social Work*. doi: 10.1093/bjsw/bcv017.
- Ginsburg, K. R., Jablo, M. M. (2015). *Building resilience in children and teens. Giving Kids roots and wings*. American Academy of Pediatrics Department of Marketing and Publications.
- Greene, R. R. (2006). *Social work practice: A risk and resilience perspective*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Harvey, R. (2012). Young People, Sexual Orientation and Resilience. In M. Ungar (Ed.) *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. UK: Springer.
- Hall, P. A., Lamont, M. (2013). *Social Resilience in the Neoliberal Era*. Cambridge University Press.
- Henry, C. S., Morris, A. S., Harrist, A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*, 64 (February 2015): 22–43 DOI:10.1111/fare.12106.
- Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., Yuen, T. (2011). What is resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56 (5), 258–265.
- Kumar, U. (2017). *The Routledge International Handbook of Psychosocial Resilience*. London: Routledge Taylor&Francis group.
- Landau, J., Saul, J. (2004). Family and community resilience in response to major disaster. In F. Walsh & M. McGoldrick (Eds.), *Living beyond loss: Death in the Family*. New York, NY: Norton.
- Lietz, A. (2007). Uncovering Stories of Family Resilience: A Mixed Methods Study of Resilient Families. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. 88 (1), 147–155.
- Luthar, S. S. (2003). *Resilience and Vulnerability. Adaptation in the Context of Childhood Adversities*. Cambridge University Press.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71 (3), 543–562.
- Masten A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications.
- Masten, S. A. (2011). Resilience and children threatened by extreme adversity: framework for research, practice and translational synergy. *Development and psychopathology*, 23, 493–506.
- McCubbin, M. A., McCubbin, H. I. (1996). Resiliency in families: A conceptual model of family adjustment and adaptation in response to stress and crises. In H. I. McCubbin, A. I. Thomson, and M. A. McCubbin (Eds.). *Family assessment: Resiliency, coping and adaptation: Inventories for research and practise*, Madison, WI, University of Wisconsin.
- Nemeth, D. G., Olivier, T. W. (2017). *Innovative Approaches to Individual and Community Resilience. From Theory to Practice*. Academic Press.

- Oxford English Dictionary. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/resilience> skatīts 2019.14.09.
- Panther-Brick, C., Eggerman, M. (2012). Understanding Culture, Resilience, and Mental Health: The Production of Hope. In M. Ungar (Ed.). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. UK: Springer.
- Park, Y., Crath, R., Jeferry, D. (2018). Disciplining the risky subject: a discourse analysis of the concept of resilience in social work literature. *Journal of Social Work*, 1–21.
- Profesionālas sociālā darba pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, 2012. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/253919-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-2014-2020-gadam>
- Romāne-Meiere, A. (2020). Sociālā dzīvotspēja ārkārtas situācijā profesionālajā darbībā. *Sociālais darbs Latvijā*, Labklājības ministrija, 1/2020, 20–25.
- Rutter, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1–12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>
- Rutter, M. (2011). Resilience: Causal pathways and social ecology. In M. Ungar (Ed.). *The social ecology of resilience*. New York: Springer.
- Schoon, I. (2006). *Risk and resilience: Adaptations to changing times*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511490132.
- Sigh, G., Cowden, S. (2015). The intersification of neoliberalism and commodification of human needs; a social work perspective. *Critical and Radical Social Work* 3 (3), 375–387.
- Son Hing, L. S. (2013). Stigmatization, Neoliberalism un Resilience. In *Social Resilience in the Neoliberal Era*. UK: Cambridge University Press, 129–182, 170.
- Southwick, S. M., Charney D. S. (2012). *Resilience. The Science of Mastering Life's Greatest Challenges*. UK: Cambridge University Press.
- Southwick, S. M., Morgan, C. A., Vythilingam, M., Charney, D. S. (2006). Mentor enhances resilience in at-risk children and adolescents. *Psychoanalytic Inquiry*, 26 (4), 577–584.
- Svence, G. (2015). Dzīvesspēka kategorija. Pozitīvās psiholoģijas skatījumā. Attīstības iespējas. Rīga: Zinātne.
- The Chronicle of evidence-based mentoring.
<https://www.evidencebasedmentoring.org/mentoring-research/>
- Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38, 2 18–235.
- Ungar, M. (2012). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer.
- Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work / Maatskaplike Werk*, 54 (1), 1–18. doi:10.15270/54-1-611.
- Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience*. London, New York: The Guilford Press.
- Werner, E. E. (1993). Risk, resilience and recovery. Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 5, 503–515.